

Η Πορτογαλική Επανάσταση διήρκεσε λίγους μόνον μήνες, από την 25η Απριλίου 1974 μέχρι την 25η Νοεμβρίου 1975. Οι πρωτεργάτες της αντεπανάστασης βάλθηκαν, σε διάστημα δύο χρόνων μετά τη νίκη της, να εξαλείψουν τις κατακτήσεις του κινήματος, να επιβάλουν λιτότητα και τις αναδιαρθρώσεις που απαιτούσαν οι διεθνείς καπιταλισμοί, ως όρο για να λάβουν απ' το ΔΝΤ το ογκώδες για την εποχή δάνειο των 750 εκατ. δολαρίων.

του **Δημήτρη Γρηγορόπουλου**

Τις πρώτες πρωινές ώρες της 25ης Απριλίου 1974 καταλύθηκε η φασιστική δικτατορία του Σαλαζάρ. Από το ραδιόφωνο της Πορτογαλίας ακούστηκε το απαγορευμένο τραγούδι του Ζοζέ Αλφόνσο «Grandola Vila Morena». Ήταν το σύνθημα για να ξεκινήσει το κίνημα των μεσαίων και κατώτερων αξιωματικών, με επικεφαλής τον Οτέλο ντε Καρβάλιο, για την ανατροπή της 48χρονης φασιστικής χούντας. Έξι ώρες αργότερα το δικτατορικό καθεστώς είχε καταρρεύσει σχεδόν αναίμακτα (τέσσερις νεκροί). Ο δικτάτορας Καετάνο (διάδοχος του δικτάτορα Σαλαζάρ) διέφυγε στη Βραζιλία. Χιλιάδες Πορτογάλοι ξεχύθηκαν στους δρόμους προτρέποντας τους κυβερνητικούς στρατιώτες να ενωθούν με τους επαναστάτες. Το κίνημα έμεινε στην ιστορία με το όνομα «Επανάσταση των Γαρυφάλλων», καθώς οι πολίτες έβαζαν στις κάννες των όπλων των στρατιωτών από ένα γαρύφαλλο σε ένδειξη ειρήνης και συμφιλίωσης.

Αν και το στρατιωτικό κίνημα ήταν η κινητήρια δύναμη, η εξέγερση προσέλαβε λαϊκό επαναστατικό χαρακτήρα. Η ηγεσία των εξεγερμένων στρατιωτών απήλυσε έκκληση στους κατοίκους της Λισαβόνας να μείνουν στα σπίτια τους, ωστόσο χιλιάδες βγήκαν στους δρόμους και αναμείχθηκαν με τους στρατιώτες. Η εξάπλωση της επανάστασης υπήρξε αστραπιαία. Μεγάλες και καίριες ήταν οι κατακτήσεις. Η μισητή χούντα κατέρρευσε σε έξι ώρες. Οι επαναστάτες κατέλαβαν τις φυλακές και απελευθέρωσαν τους πολιτικούς κρατούμενους. Οι εργάτες κατέλαβαν όλα τα μεγάλα εργοστάσια και τα έθεσαν υπό τον έλεγχό τους, ενώ και οι υπάλληλοι των τραπεζών πήραν στα χέρια τους τη διοίκησή τους. Ακτήμονες αγρότες καταλαμβάνουν τεράστιες εκτάσεις γαιοκτημόνων και δημιουργούν αυτοδιοικούμενους συνεταιρισμούς. Επιπλέον, αμέσως μετά την επανάσταση η Πορτογαλία προχώρησε σε συνομιλίες για την ανεξαρτησία των αποικιών της στην Αφρική, στις οποίες σε σύντομο χρονικό διάστημα παραχωρήθηκε η ανεξαρτησία τους.

Η επανάσταση και η ευρεία λαϊκή απήχησή της εν μέσω χουντικού καθεστώτος, που στην πρώτη φάση της οδήγησε σε μεγάλες νίκες, πυροδοτήθηκε από πολλαπλές και εκρηκτικές αιτίες: Στις αρχές της δεκαετίας του '70 η Πορτογαλία κατατρυχόταν από τεράστια οικονομική κρίση. Το 25% του πληθυσμού ζούσε σε παράγκες, ενώ η μετανάστευση ήταν σταθερή με ρυθμό 1,5% ετησίως. Η προσπάθεια διατήρησης των αποικιών της Πορτογαλίας στην Αφρική (Αγκόλα, Μοζαμβίκη, Γουινέα, Μπισάου) απορροφούσε το 40% του προϋπολογισμού, εξαθλιώνοντας τα λαϊκά στρώματα. Οι αποικιοκράτες της Πορτογαλίας δεν μπορούσαν να καταβάλουν το εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα σ' αυτές τις χώρες. Η οικονομική αιμορραγία και οι διογκούμενες απώλειες προκαλούσαν τη λαϊκή οργή, αλλά και την έντονη δυσαρέσκεια και ριζοσπαστικοποίηση μεγάλης μερίδας κατώτερων αξιωματικών. Έντονη αγανάκτηση προκαλούσε και η μακρόχρονη και λαομίσητη στρατιωτική δικτατορία. Κατά του καθεστώτος είχε στραφεί και μερίδα των καπιταλιστών που επιθυμούσε εκσυγχρονισμό της καπιταλιστικής οικονομίας και ένταξη στην ΕΟΚ (τωρινή ΕΕ) που εμποδιζόταν όμως απ' την ύπαρξη του χουντικού καθεστώτος.

Η ριζοσπαστικοποιημένη μερίδα των στρατιωτικών με επικεφαλής τον λοχαγό Καρβάλιο συγκρότησε το «Κίνημα των Ενόπλων Δυνάμεων» (ΚΕΔ) για ν' αλλάξει την κατάσταση σε ριζοσπαστική κατεύθυνση. Είχε τη σύμφωνη γνώμη ορισμένων ανώτερων αξιωματικών με ηγετική φυσιογνωμία τον στρατηγό Σπίνολα (παρότι είχε διατελέσει συνεργάτης του Φράνκο και είχε πολεμήσει στο Στάλινγκραντ κατά της

ΕΣΣΔ). Οι κατώτεροι αξιωματικοί που επάνδρωσαν το ΚΕΔ χρειάζονταν κάποιους ανώτερους αξιωματικούς, για να προσδώσουν κύρος σ' αυτό. Ο πιο κατάλληλος θεωρήθηκε ο Σπίνολα λόγω της δημοφιλίας του, αφού αυτοπροβλήθηκε ως ηγετική φυσιογνωμία της Επανάστασης των Γαρυφάλλων, χωρίς ουσιαστικά να συμμετάσχει σ' αυτήν, ενώ η θέση του ενισχύθηκε και απ' τη δήλωση του δικτάτορα Καετάνο ότι μόνο σ' αυτόν θα παρέδιδε την εξουσία. Πράγματι, τη διακυβέρνηση της Πορτογαλίας ανέλαβε για τα επόμενα δύο χρόνια η επταμελής «Χούντα Εθνικής Σωτηρίας» με επικεφαλής τον στρατηγό Σπίνολα μέχρι τις εθνικές εκλογές του 1976.

Το ΚΕΔ άρχισε να διαβρώνεται εκ των έσω, αφού σ' αυτό παρεισέφρησαν ανώτατοι αξιωματικοί δεξιοί, ακόμη και φασίστες, που το υπονόμειαν προκαλώντας εντάσεις και συγκρούσεις. Πρώτος και χειρότερος ο Σπίνολα που οργάνωσε δύο ακροδεξιά πραξικοπήματα, στις 28 Σεπτέμβρη του 1974 και στις 11 Μάρτη του 1975. Η αντίδραση

λαού και του ριζοσπαστικού τμήματος του ΚΕΔ υπήρξε άμεση: τεράστιες διαδηλώσεις και οδοφράγματα, συναδέλφωση με τους στρατιώτες, ανακοινώσεις απ' τα κατειλημμένα ΜΜΕ συνέτριψαν στη γέννησή τους τα πραξικοπήματα και ο Σπίνολα διέφυγε με ελικόπτερο στην Ισπανία.

Ωστόσο, παρά τις νίκες της επανάστασης την ανατροπή της χούντας, τον εκδημοκρατισμό, την κατάληψη των μεγάλων εργοστασίων μεγάλης έκτασης γης, τη δημιουργία συμβουλίων και συντονιστικών οργάνων τους, τη συντριβή των δύο πραξικοπημάτων, το θέμα της εξουσίας δεν είχε λυθεί. Στην Πορτογαλία είχε διαμορφωθεί ιδιόμορφη δυαδική εξουσία. Απ' τη μια μεριά, η αστική τάξη που παρά τα πλήγματα δεν είχε ασφαλώς διαλυθεί, οι συστημικές στρατιωτικές δυνάμεις που πλειοψηφούσαν με επικεφαλής μετά τη διαφυγή του Σπίνολα, τον εμπειροπόλεμο στρατηγό Εάνες, η ΕΟΚ, οι ΗΠΑ, τα αστικά κόμματα με ισχυρότερο το κεντροαριστερό κόμμα του Σοάρεζ. Ο Σοάρεζ μετά την παταγώδη ήττα των πραξικοπημάτων του Σπίνολα αποτελούσε την ελπίδα σωτηρίας του συστήματος, που προωθεί τον κοινοβουλευτικό εκφυλισμό της Επανάστασης. Ο Σοάρεζ ενώ στην αρχή της επανάστασης έχει ελάχιστες δυνάμεις, με τη συνδρομή του ιμπεριαλισμού, οικονομική, πολιτική, ιδεολογική αλλά και την δημαγωγική ρητορική του, που εμφάνιζε πιο αριστερό το κόμμα του απ' το ΚΚΠ (όπως έκανε το ΠΑΣΟΚ στα καθ' ημάς τη δεκαετία του '70) κατόρθωσε να το υπερκεράσει σε επιτυχία.

Στην απέναντι όχθη της διάταξης των δυνάμεων παρατάσσονταν: το ΚΕΔ που όμως σε σημαντικό βαθμό είχε διαβρωθεί από συντηρητικούς αξιωματικούς, ο εξεγερμένος λαός με τα όργανά του, συμβουλευτικά και ένοπλα, τα ριζοσπαστικά κόμματα της Αριστεράς με περιορισμένη όμως επιρροή και πολλές αντιθέσεις. Επαμφοτερίζουσα ήταν η στάση του ΚΚ Πορτογαλίας, που ταλαντευόταν μεταξύ σταθερότητας του συστήματος και ελεγχόμενης από το ίδιο ριζοσπαστικοποίησης. Προσπαθούσε να ισορροπήσει ανάμεσα στις πιέσεις των εργαζομένων και στις πιέσεις των καπιταλιστών.

Η επταμελής «Χούντα Εθνικής Σωτηρίας» με επικεφαλής τον Σπίνολα, που ασκεί τη διακυβέρνηση επί διετία, σπαράσσεται από τη σκληρή πάλη στους κόλπους της για την εξουσία μεταξύ αριστερών και δεξιών αξιωματικών. Μέχρι τις εθνικές εκλογές του 1976 οι αντιθέσεις και η αστάθεια έχουν ως αποτέλεσμα τη συγκρότηση έξι διαδοχικών προσωρινών κυβερνήσεων. Η λύση στο ζήτημα της εξουσίας δόθηκε στις 25 Νοέμβρη 1975. Η κυβέρνηση υποστηρίζοντας ότι μεθοδεύεται εξέγερση επιτέθηκε στο αριστερό τμήμα του ΚΕΔ, θέτοντας σε περιορισμό τον Καρβάλιο και αξιωματικούς που ανήκαν ή επηρεάζονταν απ' την Αριστερά. Ως αντίδραση οργανώθηκε βίαιη εξέγερση απ' το SUV (Ενωμένοι Στρατιώτες θανικήσουν) και την υπό τον Καρβάλιο COPCON (Διοίκηση Ηπειρωτικών Επιχειρήσεων) στις

μονάδες που υπήρχε ισχυρό κίνημα στρατιωτών. Στο πλευρό τους και οι οπλισμένοι εργάτες, ανοργάνωτοι όμως και άπειροι. Το κίνημα της 25ης Νοέμβρη 1975 υποστήριξε και η Επαναστατική Αριστερά, αλλά δεν είχε το καθοριστικό μέγεθος για ν' αποτελέσει αποφασιστικό παράγοντα της νίκης. Το ΚΚΠ αρχικά είχε υποστηρίξει την εξέγερση στη συνέχεια αναδιπλώθηκε και κάλεσε το λαό να μείνει στο σπίτι του. Έχει μείνει «ιστορική» η δήλωση του Κουνιάλ: «Δεν θα ρισκάρουμε τις κατακτήσεις της 25ης Απρίλη για μια χούφτα μανιασμένους αριστεριστές».

Σ' αυτές τις συνθήκες η ήττα της επανάστασης ήταν αναπόφευκτη. Στις 25 Νοέμβρη επίλεκτες μονάδες του στρατηγού Εάνες κινήθηκαν εναντίον των εξεγερμένων. Η αντεπανάσταση επικράτησε. Στους στρατώνες αποκαταστάθηκε η πειθαρχία, 4.000 στρατιώτες στάλθηκαν στα στρατοδικεία, οι αριστεροί αξιωματικοί διώχθηκαν, η καταστολή χτύπησε και την Επαναστατική Αριστερά. Ιδεολογικός μέντορας της καταστολής υπήρξε ο Σοάρεζ, απαιτώντας «σεβασμό στο νόμο και την τάξη με κάθε τίμημα». Ο πολιτικός και στρατιωτικός ηγέτης της αντεπανάστασης ανταμείφθηκαν ανάλογα. Ο Σοάρεζ νίκησε στις πρώτες εκλογές του 1976 και σχημάτισε την πρώτη μετεπαναστατική κυβέρνηση, ενώ ο επικεφαλής των δυνάμεων καταστολής στρατηγός Αντουνες αναδείχθηκε πρώτος πρόεδρος της Πορτογαλικής Δημοκρατίας. Η Πορτογαλία εισήλθε στο δρόμο της αστικής «ομαλοποίησης».

Η περίοδος της “δυναμικής εξουσίας”

Εμφανής η έλλειψη σχεδίου και αποφασιστικότητας στους επαναστάτες

Η Επανάσταση των Γαρυφάλλων είχε σε πρώτη φάση αντιδικτατορικό δημοκρατικό πρόγραμμα: ανατροπή της χούντας, εκδίωξη των φασιστικών στοιχείων από τον κρατικό μηχανισμό, αποκατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, άρση της λογοκρισίας,

εγκαθίδρυση ενός κράτους δικαίου με ανακατανομή της γης, αύξηση του κατώτερου μισθού, καθιέρωση 40 ωρών εργασίας την εβδομάδα και μηνιαία άδεια. Η άρχουσα τάξη και ο διεθνής παράγοντας επιδίωκαν μια «ελεγχόμενη μεταπολίτευση» από τα πάνω. Γι' αυτό παρείχαν υποστήριξη ή ανοχή στο κίνημα, ενώ σημαντικός αριθμός ανώτερων αξιωματικών συντηρητικών φρονημάτων με επικεφαλής τον στρατηγό Σπίνολα εντάχθηκαν στο ΚΕΔ, για να το χειραγωγήσουν σε ομαλή κοινοβουλευτική εξέλιξη.

Η ύπαρξη, όμως, μιας ριζοσπαστικής μαρξιστικής πτέρυγας στο ΚΕΔ, σε συνδυασμό με τη μαζική εισβολή στο ιστορικό προσκήνιο του εξεγερμένου λαού, άλλαξε το ρου και το περιεχόμενο των εξελίξεων. Αντί για ελεγχόμενη μεταπολίτευση, ο έλεγχος της κατάστασης περιήλθε στον εξεγερμένο λαό και στρατό. Τα αιτήματα της δημοκρατίας και της κάθαρσης συνενυρέθηκαν με το αίτημα της κοινωνικής ανατροπής. Το 1975 τουλάχιστον 880 μεγάλες επιχειρήσεις είχαν εθνικοποιηθεί και λειτουργούσαν υπό τον έλεγχο και τη διεύθυνση εργοστασιακών επιτροπών και συνελεύσεων. Η κυβέρνηση (εθνική χούντα), υπό την πίεση των μαζών, αναγκάστηκε να εθνικοποιήσει επίσης τράπεζες και ασφαλιστικά ταμεία. Απαλλοτριώθηκαν τα κτήματα των μεγάλων γαιοκτημόνων.

Διαμορφώθηκε, έτσι, μια μορφή δυαδικής εξουσίας σε επίπεδο κράτους και οικονομίας. Η μορφή αυτή δεν μπορεί να είναι διαρκής ή και μακρόχρονη, όπως ισχυρίζονται σύγχρονα νεορεφορμιστικά ρεύματα, διότι οι δύο εξουσίες είναι ασύμβατες και αλληλοαποκλείονται. Η αστική παράταξη παρά τον αιφνιδιασμό της και τα πλήγματα που δέχεται, διατηρεί αξιόμαχες δυνάμεις, τις ενισχύει και τις αναδιατάσσει για την τελική επίθεση κατά του επαναστατικού μετώπου. Διατηρούν υπό τον έλεγχό τους το βασικό κορμό του στρατού, πραγματοποιούν δύο πραξικοπήματα με τον Σπίνολα, αντιπροσωπεύονταν στις προσωρινές κυβερνήσεις, διαβρώνουν το ΚΕΔ (καρδιά της επανάστασης), διατηρούν την παραδοσιακή κοινοβουλευτική δομή, σ' αυτήν καθιστούν κυρίαρχο τον Σοάρεζ, που ενδυναμώνεται παριστάνοντας τον αριστερό.

Από την άλλη, το επαναστατικό μέτωπο δεν έχει στρατηγικό σχέδιο, πολιτική πείρα, στήριξη από πρωτοπόρο κόμμα. Δεν αξιοποιεί την κινηματική έξαρση, για να εκκαθαρίσει τις γραμμές του, να καταφέρει αποφασιστικό πλήγμα στην αντίδραση, να ανασυντάξει το πολιτικό σύστημα με αιχμή τον επαναστατημένο στρατό και λαό με τα δημοκρατικά όργανά τους. Ανεπαρκής αποδείχτηκε η επαναστατική Αριστερά, που δεν κατόρθωσε να υπερβεί τις παραδοσιακές αδυναμίες της. Τέλος, το ΚΚΠ αποδείχτηκε αδύναμο ν' αναλάβει τα ηνία της πρωτοπορίας, δέσμιο της στρατηγικής των σταδίων (πρώτα δημοκρατία - μετά σοσιαλισμό» και των ισορροπιών της «ειρηνικής συνύπαρξης».

Ζητήματα στρατηγικής στην επανάσταση

Συνειδητό και αυθόρμητο

Η μικρή απόσταση νίκης - ήττας στην Επανάσταση των Γαρυφάλων θέτει ορισμένα ζητήματα στρατηγικής που διατηρούν την επικαιρότητά τους. Ένα από αυτά είναι πώς και γιατί ένα τμήμα του κατασταλτικού μηχανισμού του κράτους, αντί να υπερασπίζει την καθεστηκυία τάξη ριζοσπαστικοποιήθηκε και εξεγέρθηκε κατά του συστήματος. Αυτό το φαινόμενο, όσο κι αν ηχεί παράδοξο, δεν αποκλείεται σε συνθήκες κινηματικής έξαρσης, τεράστιων δυσκολιών για το στρατό (άδικος, εξοντωτικός πόλεμος), επίδρασης των οξυμένων προβλημάτων στα κατώτερα στρώματα αξιωματικών που δεν έχουν πλήρως ενσωματωθεί και αντανακλούν την εξαθλίωση και αγανάκτηση των λαϊκών στρωμάτων.

Ενώ όμως η λαϊκή αυθόρμητη και καταλυτική κινητοποίηση οδήγησε σε επαναστατική κατάσταση και μετασχηματισμούς, μετά λίγους μήνες, στην αντεπίθεση του συστήματος (Εάνες) κατά των ριζοσπαστικών στρατιωτικών τμημάτων, ο λαϊκός παράγοντας ουσιαστικά

αδράνησε. Μια ερμηνεία γι' αυτό αναφέρεται στα εμφανή φαινόμενα διάβρωσης και συντηρητικής στροφής του ΚΕΔ (έστειλε μονάδες να καταστείλουν απεργίες και να σταματήσουν απεργίες), πράγμα που αποθάρρυνε τις ριζοσπαστικοποιημένες μάζες. Σε αυτές τις συνθήκες μπορεί να κυριάρχησε στη συνείδηση του λαού ο φόβος βίαιης επανόδου της στρατιωτικής δικτατορίας. Ούτως ή άλλως, το ευμετάβλητο των λαϊκών μαζών είναι υπαρκτό φαινόμενο σε τέτοιες συνθήκες και γι' αυτό, η πρωτοπορία οφείλει να ανυψώνει συνεχώς το ιδεολογικό και πολιτιστικό επίπεδό τους και να μην υποτιμά καθόλου αυτή την παράμετρο.

Μια άλλη ερμηνεία είναι ότι η πρωτοπορία δεν πρέπει να ωθεί τις λαϊκές μάζες σε βεβιασμένους στόχους, τους οποίους δεν έχουν αφομοιώσει στις συνειδήσεις τους. Αυτή η θέση έχει σχέση και με τη θεωρία των σταδίων και τη βολονταριστική υπερπήδησή τους. Στην πραγματικότητα, η λαϊκή αυτενέργεια με την κατάληψη και διαχείριση όλων σχεδόν των μεγάλων βιομηχανιών και άλλες ριζοσπαστικές πρωτοβουλίες επιβεβαιώνουν ότι ο λαϊκός παράγοντας μπόλιασε με ριζοσπαστισμό το αντιδικτατορικό κίνημα του ΚΕΔ, που συγχωνεύτηκε με τη σοσιαλιστική κατεύθυνση.

Άλλο ζήτημα είναι η συνύπαρξη της λαϊκής εξουσίας με τη μορφή των συμβουλίων (α λα κομμούνα) και της αυτοδιαχείρισης επιχειρήσεων που είχαν καταληφθεί, χωρίς να εθνικοποιηθούν, με το κοινοβουλευτικό σύστημα και τα παραδοσιακά κόμματα, όπως εν μέρει είχε συμβεί στις λαϊκές δημοκρατίες. Στην Επανάσταση των Γαρυφάλλων αποδείχτηκε ότι τα αστικά - μικροαστικά κόμματα δεν εκφράζουν την κυρίαρχη λαϊκή δυναμική, τους νέους ταξικούς συσχετισμούς και αναλαμβάνουν ρόλο ανάσχεσης και υπονόμησης αυτής της δυναμικής, που τείνει να κυριαρχήσει. Σ' εκείνη την επανάσταση, όπως και στις σύγχρονες, τα κόμματα αυτά πρέπει να εξετάζονται ως δυναμικά τμήματα της αστικής κρατικής μηχανής, αν και τυπικά δεν ανήκουν σ' αυτήν. Με την επικράτηση της επανάστασης, πρέπει να προσαρμόζονται στο νέο πολιτικό σύστημα, όπως συμβαίνει και με τις πολιτικές δυνάμεις του αστικού κομματικού συστήματος.

Το σοσιαλιστικό κόμμα του Σοάρεζ αντιμετωπιζόταν απ' τις επαναστατικές δυνάμεις ως αριστερό κόμμα. Η αλήθεια είναι ότι μετά την αποτυχία των πραξικοπημάτων του Σπίνολα, η κοινοβουλευτική διαδικασία με ηγετικό ρόλο του σοσιαλιστικού κόμματος, αποτέλεσε τη χρυσή εφεδρεία του συστήματος. Με την αριστερή δημαγωγία το κόμμα αυτό αναδείχτηκε πρώτη πολιτική δύναμη ενσωματώνοντας εργάτες, που καλοπροαίρετα φρονούσαν ότι αποτελεί μια εναλλακτική εκδοχή της επανάστασης. Εχθρευόταν όμως λυσσαλέα τις καταλήψεις και εθνικοποιήσεις, απαιτώντας την άρση τους, είχε εξαπολύσει ιδεολογική εκστρατεία κατά του ριζοσπαστισμού και του κομμουνισμού. Ενθάρρυνε, ακόμη την

υπαναχώρηση, την επιστροφή, δηλαδή μιας επιχείρησης που είχε καταληφθεί απ' τους εργάτες στους ιδιοκτήτες της.

Δημοσιεύτηκε στο ΠΡΙΝ στις 30 Απρίλη